

ضرورت ایجاد بنیادهای وقفی فرهنگی

کیوان مددی

نقش وقف تا پیش از تشکیل «دولت رفاه» در جامعه بشری نقشی بسیار گسترده بوده است. اگر با کمی اغماض تشکیل دولت رفاه را در ایران دولت‌های حاصل از انقلاب مشروطه بدانیم، وقف تا آن زمان نقش اصلی را در ایجاد امکانات شهری و خدمات اجتماعی به عهده داشته است. محدوده خدماتی حاصل از وقف شامل کلیه خدماتی است که در عرصه آموزشی با احداث مدارس علوم دینی و تکایا، مساجد و خانقاه که محل تدریس علوم دینی، حکمت و عرفان بوده است و در عرصه خدمات بهداشتی و درمانی شامل احداث کلیه دارالشفای‌ها، بیمارستان‌ها، پرورشگاه‌ها، شیرخوارگاه‌ها و دارالایتام‌ها و همچنین حمام‌ها، آب انبارها، نهرها و کاریزها بوده است. در خدمات راه‌سازی احداث پل‌ها و کاروانسراها و در خدمات فرهنگی عمدتاً فعالیت‌های فرهنگ دینی ارایه می‌گردید.

با تشکیل دولت با ساختار جدید در ایران و به عهده گرفتن ارایه خدمات عمومی توسط آن به تدریج نقش وقف در امور خدمات عمومی کم‌رنگ و یا در قالب‌های دیگری غیر از وقف ارایه گردید. از ارزش‌های بسیار بااهمیت وقف نسبت به سایر قالب‌های

ضرورت ایجاد بنیادهای وقفی فرهنگی

خیریه، تثبیت موضوع وقف می‌باشد که با تغییرات و تحولات اجتماعی مصون می‌باشد. قدیمی‌ترین وقفنامه موجود در بایگانی اوقاف فارس، وقفنامه‌ای هفتصد ساله است که هنوز بر همان سیاق نیت واقف عمل می‌گردد. در صورتی که سایر قالب‌های خیریه از امکانات و مصونیت‌های وقف و ثبات و دوام آن برخوردار نیستند و ما در عصر حاضر شاهد بسیاری از بنیادهای خیریه غیر وقفی بوده‌ایم که هم‌اکنون از آن اثری نیست. ضرورت ایجاد بنیادهای وقفی فرهنگی در راستای ارائه خدمات و پشتیبانی مالی به سازمان‌ها و بنیادهای فرهنگی یکی از نیازهای اساسی عصر حاضر در کشور ما می‌باشد. هزینه بسیار بالای اجرای برنامه‌های فرهنگی و هنری و پژوهش‌های علمی متکی به کمک و مساعدت‌های دولت، به جای به جز آن جایگاهی که هم‌اکنون در آن قرار گرفته‌ایم نخواهد رسید.

لذا همان‌طور که در اغلب کشورهای توسعه یافته رایج می‌باشد، مشارکت‌های مردمی در ایجاد بنیادهای خیریه که بخش بسیار قابل توجهی از خدمات فرهنگی را در این گونه کشورها به عهده دارند، ضروری است. قابل ذکر است که بسیاری از دانشگاه‌های معروف و مراکز پژوهشی و علمی جهان به وسیله بنیادهای وقفی که توسط افراد خیر و تحصیل‌کردگان این مراکز ایجاد گردیده است، پشتیبانی مالی می‌گردند. یکی از قدیمی‌ترین این دانشگاه‌ها، دانشگاه آکسفورد در انگلستان می‌باشد که قریب به هفت قرن از بنای آن می‌گذرد و بخش عمده‌ای از هزینه‌های این دانشگاه توسط بنیادهای مختلف وقفی که توسط افراد خیر در طول حیات این دانشگاه احداث و بر آن وقف گردیده، اداره می‌گردد. همان‌طور که در کشور ما نیز مدارس علمیه قدیمی که تاکنون پابرجا مانده‌اند، مدارس بوده‌اند که توانسته‌اند از پشتوانه اقتصادی موقوفات آن جهت بقای خود بهره‌برند. امیدواریم فرهنگ ایجاد این بنیادهای وقفی نیز در کشور ما همچون مسجد و مدرسه‌سازی به یک فرهنگ و وظیفه عمومی تبدیل گردد.

یکی از وقفنامه‌های باارزش بایگانی اوقاف فارس، وقفنامه میرزا ابراهیم خان قوام شیرازی فرزند میرزا حبیب‌الله قوام‌الملک شیرازی می‌باشد که تحت شماره ۳۸۳۲ در

تاریخ بیست و پنج هزار و سیصد و دوازده شمسی در دفتر اسناد رسمی شماره ۲۸ شیراز به ثبت رسیده است. این وقفنامه شامل وقف «بیست و دو فرد تمام از جمله پنجاه و دو فرد کل شش دانگ قریه و مزرعه برزویه واقع در سروستان فارس با جمیع متعلقات آن از صحاری و برادی و جداول و قنوات دایره و بائره و طوحین و بساتین و آنچه را که جزی این بیست و دو فرد دارد و ضمایم برزویه بدانند و بشمرند بدون استثنای شیئی از آن» می باشد که «بر بقعه و صحن و فضای مقبره شیخ سعدی شیرازی واقع در شمال شرقی شیراز و بر مقابر اجدادی و خانوادگی واقف در سمت غربی حافظیه که به ترتیب و تفصیل ذیل عمل شود»، وقف گردیده است و واقف بعد از توضیحاتی که در خصوص نحوه تولیت موقوفه می‌دهند، نحوه مصرف درآمد حاصله از ۲۲ فرد موقوفه فوق را به شرح ذیل اعلام می‌دارند:

«پس از وضع مخارج ملکی از خرج قنات و تنسیق ملک و اداره مالیات و غیره‌ها که مربوط به دایر نگاهداشتن ملک موقوفه است بایستی تعمیرات مواضع موقوف علیهما را در صورت ضرورت بر هر خرجی مقدم بدانند به این معنی که نگاهداری اساس موقوفه علیهما را که بقعه و صحن و فضای مقبره شیخ سعدی و مقابر اجدادی واقف است، اهم از مصارف لازم دانسته و قبل از هر خرجی بایستی حفظ اساس موقوفه علیهما را تأمین نماید. سه قسمت برای مصارف تنظیف و تنویر و مواجب سرایدار و گل‌کاری و سایر مخارج لازم که به اقتضای وقف برای تکریم و تعظیم مدفن شیخ سعدی انجام می‌شود، تخصیص دهند و یک قسمت دیگر از چهار قسمت را برای حقوق کاری و مستخدم و مصارف تنویر و تنظیف مقابر اجدادی واقف که در حافظیه است به نحو معمول تخصیص دهند»^۱ واقف برای جلوگیری از هرگونه سوی استفاده بعدی از درآمدها و هزینه‌های موقوفه تمهیداتی در وقفنامه مندرج نموده که شرح نکاتی از آن ضروری است. «متولیانی که در هر عصر، مباشر امور موقوفه مزبوره هستند و قیام به وظایف تولیتی نمایند، مکلف هستند که صورت جمع و خرج هر یک از سنوات دخالت خود را ظرف یک ماه بیش از انقضای سال قبل به اداره معارف^۲ شیراز تقدیم دارند که اداره

ضرورت ایجاد بنیادهای وقفی فرهنگی

معارف از دخل و خرج هر ساله مسبوق شود و اداره معارف حق تفتیش صحت و سقم صورت جمع و خرجی را که می‌دهد، خواهد داشت، چهارم صورت جمع و خرجی را که طبق ماده سه، متولی وقف به اداره معارف می‌دهد. هرگاه در محکمه صالحه مدلل شود که جمعاً یا خرجاً برخلاف واقع بوده، آن متولی از تولیت معزول و دیگری که باید بعد از او متولی بشود متولی خواهد بود و همچنین هرگاه متولی وقف عملاً تغییر و تبدیلی در مصارف مقرر در ماده اول و دویم بدهد و عواید موقوفه را به مصرفی غیر از مقرر الواقف نرساند، ولو به مصرفی باشد که از امور خیریه محسوب شود، آن متولی معزول و تولیت به کسی که بعد از او متولی می‌شود، رجوع خواهد بود. پنجم هیچ‌کس از عالم و عامی و حریت و بعید و هیچ اداره و مؤسسه رسمی و غیررسمی در هیچ عصر و زمانی به هیچ عنوانی حق دخالت در امور موقوفه مزبوره و تفتیش از عملیات متولی و نظارت در امور موقوفه و دخل و خرج آن را ندارد و نخواهد داشت، سوای اداره معارف که به موجب ماده سه اداره معارف شیراز دارای حق تفتیش است و بس.

بعد از تشکیل سازمان میراث فرهنگی در کشور، آرامگاه سعدی و حافظ تحت مدیریت این سازمان قرار گرفته و اداره امور این دو آرامگاه توسط این سازمان انجام می‌گیرد. اداره کل اوقاف و امور خیریه استان فارس با تمهیداتی که در سال‌های اخیر جهت افزایش درآمد موقوفه میرزا ابراهیم قوام دیده، نسبت به تعمیرات آرامگاه سعدی در سال‌های اخیر و مرمت و تعمیر مقبره خانوادگی اقدام نموده است و از محل مازاد درآمدهای موقوفه مزبور نسبت به کمک و مساعدت در برگزاری بزرگداشت‌های این دو شاعر بزرگ تاریخ و ادب کشورمان در سال‌های گذشته گام‌های مؤثری برداشته و قصد دارد در راستای شئون فرهنگی و تکریم و تعظیم شیخ اجل در سال جاری با همکاری بنیادهای فرهنگی استان از محل درآمد موقوفه فوق براساس اجرای نیت واقف اقدام نماید.

با همه تنوع مصرف بیش از سه هزار موقوفه استان فارس، تعداد موقوفاتی که مشابه موقوفه فوق باشد، انگشت شمارند. عمدتاً در هر عصر واقفین با توجه به نیازها و

ضرورت‌های آن عصر اموال و املاک خود را وقف می‌نموده‌اند و یکی از ضرورت‌های اصلی زمانه ما نیز، وقف در راستای امور فرهنگی و هنری و پژوهش‌های علمی است که با نقشی که رسانه‌های گروهی در مسیر دادن به افکار عمومی دارند، تاکنون در این زمینه اقدام مؤثری انجام نگرفته است. لذا لازم است که مدیران فرهنگی رسانه‌های گروهی نقش تاریخی خود را در این رابطه ایفا نمایند.

پی‌نوشت:

۱. میرزا ابراهیم خان قوام شیرازی، *وقفنامه*، کلاسه ۱۲ - ق شیراز - بایگانی اداره کل اوقاف فارس.
۲. اداره معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه در سال ۱۲۸۶ در فارس تشکیل و اولین رییس آن دانشمند بزرگ فرصت الدوله شیرازی بود که امسال مصادف با یکصدمین سال تأسیس این اداره در فارس می‌باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی